

Cohesió social a la Catalunya del segle XXI: les desigualtats socials

ORIOI NEL·LO

Membre de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC
Professor de la UAB

Amb la col·laboració de
JOAN CHECA

Índex

1. El debat sobre les fractures territorials a Catalunya i les dinàmiques espacials contemporànies
2. Cinc indicadors socials i quatre variables territorials
3. Les desigualtats territorials en les condicions de vida a Catalunya
 - 3.1. Nivell d'estudis assolit
 - 3.2. Estructura social
 - 3.3. Risc de pobresa
 - 3.4. Salut autopercebuda
 - 3.5. Satisfacció vital
4. Síntesi i conclusió

Referències

1

El debat sobre les fractures territorials a Catalunya i les dinàmiques espacials contemporànies

L'existència de fractures territorials ha estat un dels temes recurrents en el debat polític i cultural català des dels inicis del segle passat. No hi ha dubte que la història de la Catalunya contemporània ha estat en bona part marcada per les desigualtats socials i els conflictes que se n'han derivat. Ara bé, la qüestió en debat ha estat si l'existència d'aquestes desigualtats s'ha vist acompanyada per contrastos i diferències espacials rellevants. Han existit i existeixen a Catalunya desigualtats territorials assenyalades? Si és així, quina forma prenen i quina magnitud assolixen? Més enllà de les òbvies diferències en el poblament i el paisatge, les desigualtats territorials es troben associades a desigualtats socials? Vol dir això que, pel fet de viure on viu, part de la ciutadania de Catalunya té un accés a la renda i als serveis inferior a la mitjana de la població? Es pot parlar en termes econòmics d'una Catalunya rica i d'una Catalunya pobre? En cas d'existir, aquestes desigualtats espacials s'expliquen sobretot per les característiques de l'entorn físic, per l'origen de la població o pel procés d'urbanització?

Aquestes qüestions i d'altres de similars s'han plantejat una vegada i una altra al llarg dels anys, fins ara. En bona part, el debat s'ha centrat en l'oposició entre Barcelona i Catalunya, o, si ho voleu, entre la principal àrea urbana del país i la resta del territori. De manera molt simplificada, es podria afirmar que en aquest debat s'han oposat dues visions sobre les conseqüències del procés d'urbanització i el creixement de la ciutat: uns corrents de pensament han assenyalat sobretot els riscos que el creixement urbà suposaria, bé per al manteniment de l'estabilitat social, bé per l'evolució demogràfica, la supervivència cultural, l'ordre moral o la sostenibilitat ambiental, riscos que podrien resultar concurrents o presentar-se en combinacions diverses; d'altres corrents, en canvi, han vist en el procés d'urbanització una de les bases per al progrés econòmic del país, la millora de les condicions de vida de la població que hi viu, la cohesió nacional, la projecció de la llengua, l'avenç de les llibertats polítiques i l'adequada gestió del territori.

Aquesta contraposició ha recorregut, de fet, tota la història del moviment catalanista. No en va el catalanisme modern nasqué, en bona part, en paral·lel a l'esclat del procés d'urbanització i al creixement de Barcelona. I val a dir que en aquelles primeres dècades la visió majoritària del creixement urbà per part de les elits catalanes —de Verdaguer a Balma, de Cerdà a Sanpere i Miquel— va ser molt majoritàriament positiva. Fou a partir de la Setmana Tràgica quan començaren a congriar-se els temors envers l'evidència que el desenvolupament urbà podia produir, certament, beneficis importants, però comportava també riscos notables, en primer lloc, el d'una revolució social que podia esclatar en qualsevol moment.

Així, va anar prenent carta de naturalesa, cada vegada amb més força, la noció que Barcelona esdevenia, per a Catalunya, «un veritable perill», com diria Gaziol (1923), o un cap monstruós respecte del cos que l'aguanta, «el gran gresol on es van fonent les nostres virtuts racials», com afirmaria Josep Anton Vandellós (1935). Aquesta desconfiança envers el fet urbà, metàfora de profunds temors socials i culturals, fou ben vigent en el catalanisme conservador al llarg de tot el segle xx i, com és ben visible encara en el debat quotidià, no ha arribat a desaparèixer mai del tot.

És ben cert que, enfront d'aquestes visions pessimistes, altres autors reivindicaren el paper imprescindible de la ciutat en el sosteniment, la modernització i la transformació del país: és la línia que va de Gabriel Alomar a Antoni Rovira i Virgili, de Jaume Vicens Vives a Oriol Bohigas o a Pasqual Maragall: «La gradació progressiva no és aquesta: regió (ruralitat), ciutat, nació. Sinó ben diversament, aquesta: regió, nació, ciutat» (Alomar, 1907), «Barcelona és la ciutat [...] que encén la flama de les rebeldies i aixeca la bandera contra els vells Déus» (Rovira i Virgili, 1926), «Sense Barcelona hauria mancat als catalans el gresol que faria la síntesi de llurs esperances; l'esglaió que enlairaria llur cultura a un replà internacional [...]; l'eina, en un mot, d'un poble renaixent» (Vicens Vives, 1958).

Com hem explicat altres vegades (Nel·lo, 2001, 2013), al llarg del segle xx, el debat sobre les fractures territorials a Catalunya donà lloc a una pugna intel·lectual i política en la qual es contraposaren una sèrie de nocions, prenyades de contingut ideològic. Es tracta d'un seguit de díades —equilibri/desequilibri, desconcentració/concentració, integració/dualitat, policefàlia/macrocefàlia— que s'han utilitzat i es continuen utilitzant, de fet, en els documents urbanístics, la literatura acadèmica i, no cal pas dir-ho, el debat polític i ciutadà. De fet, aquestes nocions han estat en molts casos emprades com a metàfores o eufemismes d'altres conceptes de caràcter social o nuament polític. Sorgides en el període decisiu, de crisi social i de creativitat cultural situat entre la Setmana Tràgica de 1909 i la Guerra Civil, les categories esmentades han marcat de manera decisiva tot el debat posterior sobre la relació entre Barcelona i el conjunt de Catalunya.

Tanmateix, l'evolució social i les transformacions territorials de les darreres dècades han alterat profundament les bases factuais sobre el que el debat sobre l'oposició Barcelona vs. Catalunya o ciutat vs. camp es podia plantejar. Això és així perquè en la darrera mitja centúria el procés d'urbanització ha passat de la fase implosiva a l'explosiva, per utilitzar els termes encunyats per Henri Lefebvre (1973). Així, la concentració a ultrança de la població sobre el territori, que havia trasbalsat l'estructura tradicional del poblament a partir del segle xix (Vila, 1938; Nel·lo, 2016), ha estat succeïda per l'expansió de la urbanització sobre l'espai català. Aquesta inflexió ha comportat transformacions territorials i socials caracteritzades per tres trets principals: la integració i interdependència del territori, l'extensió i dispersió de les àrees i formes de vida urbanes i la reducció de les jerarquies espacials (Nel·lo i López, 2016). Així, en l'actualitat, tot i que es mantenen algunes diferències notables, l'accés a la renda i als serveis ha tendit a igualar-se, en termes territorials, sobre el conjunt del territori de Catalunya; els hàbits i condicions de vida han tendit a homogeneïtzar-se i les velles diferències camp/ciutat i rural/urbà s'han anat diluint.

Ara bé, el fet que les diferències entre grans àrees geogràfiques—el Pirineu i l'àmbit metropolità, les ciutats grans i les viles xiques, la costa i l'interior— tendeixin a agemolir-se no implica pas, de cap manera, que les fractures territorials no existeixin avui a Catalunya. Ans al contrari, en el present estudi demostrarem que el lloc de residència té una relació estreta amb el benestar de les persones, la seva satisfacció amb la vida i les seves oportunitats de construir una trajectòria vital autònoma i satisfactòria. Ara bé, avui aquestes fractures no responen pas tant a les oposicions ciutat/camp, costa/interior, vila/poble o plana/muntanya, sinó a una altra variable sovint menys visible però que de manera general i insidiosa es troba present en tot el territori, tant en els espais metropolitans com en les àrees de baixa densitat: la segregació residencial.

En efecte, la segregació residencial pot ser definida com el fenomen a través del qual grups socials diversos tendeixen a separar-se sobre l'espai urbà en funció de les seves característiques econòmiques, d'origen, creences o altres característiques socials (Oberti i Preteceille, 2016). En el context europeu, hi ha un consens força general en afirmar que el vector principal a través del qual les desigualtats es plasmen sobre l'espai és la renda de les persones i les famílies (Tammaru, Ham, Marcińczak i Musterd, 2015). Així, en un entorn caracteritzat, per un costat, per l'existència de diferencials importants de preus de l'habitatge, l'accessibilitat i la qualitat urbana, i, per l'altre, per notables diferències en la renda, la capacitat de triar lloc de residència de les persones i les famílies és òbviament diversa. Això porta als grups socials que disposen de menys recursos a haver de cercar residència allà on els preus són més baixos i la qualitat urbana resulta inferior. En canvi, els grups amb més recursos, que disposen de més capacitat per a triar, solen acabar concentrant-se allà on, a canvi de satisfer preus més alts de sòl i habitatge, poden gaudir d'una alta qualitat urbana i dels avantatges derivats de residir entre aquells que pertanyen als seus mateixos cercles socials (Harvey, 1973; Secchi, 2013).

En aquest context, la segregació residencial no constitueix només una expressió de les desigualtats socials, sinó que contribueix a mantenir-les, ampliar-les i reproduir-les. D'aquesta manera, els factors territorials, en comptes de ser un element generador i distribuïdor d'oportunitats, esdevenen un filtre discriminador. Així, el lloc de residència de les persones no només és el reflex de llur condició social, sinó que al mateix temps contribueix a definir-la, consolidar-la i transmetre-la, un fenomen que es coneix com els «efectes del lloc» (Bourdieu, 1999) i que ha donat lloc a l'extensíssima literatura sobre el *neighbourhood effect* en les ciències socials dels països anglosaxons.

La present aportació té precisament per objectiu analitzar les fractures territorials a Catalunya, en el marc de la recerca, més àmplia, de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans sobre la cohesió de la societat catalana. Com es deia, la hipòtesi de la qual partim és que aquestes diferències o fractures existeixen i tendeixen a agreujar-se, però, lluny de respondre sobretot a les variables sobre les quals ha girat el debat tradicional sobre el tema, es relacionen en primer lloc amb un altre factor: la segregació espacial de les persones i els grups socials en funció de la renda. El mètode emprat per a debatre la qüestió consistirà a seleccionar, en primer lloc, una sèrie d'indicadors socials relatius a les condicions de

vida de la població. A continuació, aquests indicadors seran analitzats tot seguint diverses agregacions espacials de les dades: l'àmbit geogràfic, la grandària poblacional, el grau d'urbanització i la intensitat de la segregació urbana. Així, es mostrarà com aquesta darrera aproximació és la que resulta més discriminadora a l'hora d'explicar els condicionants territorials sobre la vida de les persones. Les fonts emprades són de tres tipus: les dades estadístiques demogràfiques i territorials, provinents de l'Institut d'Estadística de Catalunya; la matriu de les 5.000 seccions censals de Catalunya, classificades segons la seva intensitat de segregació en l'estudi *Barris i crisi* coordinat per l'Institut de Govern i Polítiques Públiques de Catalunya (Blanco i Nel·lo, 2018); i, finalment, les dades de l'Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la Població elaborada per Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona i l'Institut d'Estadística de Catalunya. Les dades procedents d'aquesta darrera font han estat objecte d'una explotació específica per a aquesta recerca, per la qual cosa els autors volen fer constar el seu agraïment a l'IERMB, al director d'aquest i a l'equip d'investigació que el forma

Atenent als objectius, a la hipòtesi i al mètode proposat, el present treball s'estructura en quatre apartats: la present introducció, en la qual s'han revisat els antecedents de la qüestió i enunciat els nostres propòsits; un breu apartat metodològic on s'especifiquen les dades utilitzades i la forma d'anàlisi seguida; en tercer lloc, l'anàlisi i discussió de resultats obtinguts i, finalment, clouen el treball unes breus conclusions. Les referències esmentades en el text figuren al final.

2

Cinc indicadors socials i quatre variables territorials

A l'hora d'estudiar la distribució espacial de les diferències socials, hi ha dos elements clau a determinar: les variables seleccionades com indicadors de les condicions de vida i les agregacions territorials utilitzades per a analitzar-les. Tal com s'ha indicat, en la present recerca estudiarem diversos indicadors relatius a les condicions de vida de les persones segons el lloc on resideixen en el territori català, tot comparant de manera sistemàtica diverses agrupacions territorials de les dades, per a tractar d'establir quin dels factors territorials escollits en cada agregació resulta més discriminant a l'hora d'explicar les condicions de vida de les persones.

L'exercici s'ha efectuat a partir dels indicadors provinents de l'explotació de l'Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la Població (ECVHP) corresponent a l'any 2011. L'ECVHP és una font estadística elaborada de manera quinquennal per l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona i l'Institut d'Estadística de Catalunya. La sèrie s'inicià l'any 1985 per a l'àmbit estricte de l'antiga àrea metropolitana de Barcelona i en l'actualitat cobreix el conjunt del territori de Catalunya. En l'edició emprada aquí, la seva mostra efectiva va ser de 4.235 entrevistes, representatives pel mateix nombre de llars i per 10.604 individus, 8.000 dels quals de setze anys i més.¹ La tria de l'edició es correspon amb la disponibilitat de les dades relatives a la segregació residencial, tal com més endavant es detalla.

Les cinc variables seleccionades per a l'estudi de les condicions de vida volen incloure tant elements factuais com relacionals i subjectius, i tenen a veure amb el nivell de formació, la pobresa, l'estructura social, la salut autopercebuda i la satisfacció subjectiva respecte a la pròpia vida. En concret, s'han seleccionat les cinc variables següents:

- *Nivell d'estudis acabats.* Reflecteix el nivell de formació reglada assolida per les persones de vint-i-cinc anys i més. Als nostres efectes, es diferencien dos grups: població amb estudis superiors i sense.
- *Estructura social.* Reflecteix l'estructura social per a la població ocupada de setze anys a seixanta-quatre anys, d'acord amb els criteris de l'European Socioeconomic Classification (ESEC 9+1). S'utilitza l'aproximació a les classes socials construïda a partir de grups d'ocupacions, és a dir, classes ocupacionals. A través d'aquesta classificació es discriminen les noves i les velles classes mitjanes, el nou i el vell proletariat. Als efectes de la nostra anàlisi, es construeixen dos grups: els qualificats

1. Per a obtenir més informació sobre les característiques de l'ECVHP i com ha evolucionat en el temps, vegeu Alonso i Porcel (2019).

—ESEC = 1, 2 i 3: grans ocupadors, directius i professionals d'alt nivell; directius i professionals de baix nivell; i empleats de coll blanc d'alt nivell— i la resta de la població —ESEC > 3.

- *Taxa de risc de pobresa* de la població. Reflecteix el percentatge de persones que, abans de rebre totes les transferències socials, i també abans de totes les transferències socials excepte jubilacions i prestacions de supervivència, se situen per sota del llindar de pobresa, que depèn de la distribució dels ingressos per unitat de consum de les persones. I es fixa al 60 % de la mitjana dels ingressos per unitat de consum de les persones. Es diferencien dos grups: persones en risc de pobresa i persones fora del risc de pobresa.

- *Salut autopercebuda*. Reflecteix la percepció subjectiva de l'estat de salut dels individus, entre la població de setze anys i més. Es diferencien dos grups: els que afirmen gaudir d'un estat de salut molt bo o bo i els que diuen que es troben en un estat regular, dolent o molt dolent.

- *Satisfacció global amb la vida*. Reflecteix la percepció subjectiva de la satisfacció vital de persones de setze anys i més. S'utilitza una escala del 0 al 10 en el grau de satisfacció (0 = insatisfacció absoluta; 10 = satisfacció total).

Aquestes variables, tal com s'ha enunciat, s'analitzen d'acord amb quatre agregacions territorials diverses, relatives a la posició geogràfica, la grandària poblacional, la intensitat d'urbanització i la vulnerabilitat social. En concret, s'utilitzen les quatre agrupacions següents:

- *Àmbit territorial* (taula 1). S'empren els àmbits de planejament territorial vigents, que coincideixen amb les àrees utilitzades per a l'estadística oficial a Catalunya. Es tracta dels àmbits que a continuació s'indiquen: el metropolità, les comarques gironines, el Camp de Tarragona, les Terres de l'Ebre, Ponent i l'Alt Pirineu i l'Aran, les comarques centrals i el Penedès. Com es pot veure, respecte dels àmbits estadístics vigents, s'han reunit en un de sol els àmbits de Ponent i el de l'Alt Pirineu i l'Aran, per raons de representativitat de la mostra (taula 1).

- *Grandària poblacional* (taula 1). S'empra la classificació de la totalitat dels municipis de Catalunya segons el nombre d'habitants empadronats, d'acord amb les dades del padró continu d'habitants de l'Idescat. Els municipis han estat agrupats d'acord amb els trams de població següents: menys de 5.001 habitants, entre 5.001 i 10.000, entre 10.001 i 50.000, entre 50.001 i 100.000, més de 100.000 —excepte Barcelona ciutat— i Barcelona ciutat.

- *Grau d'urbanització* (taula 1). Aquesta variable fa referència a l'eix rural-urbà i divideix el territori català en tres categories definides a partir de la densitat poblacional de cada municipi, juntament amb criteris de contigüitat. S'empra el mètode establert pel sociòleg Sergio Porcel per a l'anàlisi de l'Enquesta a la Joventut de Catalunya de l'any 2012, utilitzada de nou l'any 2017 (Porcel, 2013; Nel·lo i Gomà, 2018). Les categories són les següents: zona densament poblada, delimitada per un conjunt contigu de municipis, cadascun amb una densitat de més de 500 habitants per kilòmetre quadrat i amb una població total superior a 50.000 habitants; zona

semiurbana o intermèdia, que inclou un conjunt contigu de municipis que no pertanyen a una zona densament poblada, que tenen una densitat superior a 100 habitants per kilòmetre quadrat i que en total tenen una població superior a 50.000 habitants o són adjacents a una zona densament poblada; zona escassament poblada, que inclou un conjunt contigu de municipis que no formen part ni d'una zona densament poblada ni d'una zona intermèdia i que, per tant, tenen un marcat caràcter rural.

• *Intensitat de segregació residencial* (taula 2). S'ha partit de la classificació de les seccions censals establerta en la recerca *Barris i crisi*, impulsada per l'Institut de Govern i Polítiques Públiques de la Universitat Autònoma de Barcelona (Blanco i Nel·lo, 2018). Es classifiquen totes les seccions censals de Catalunya en tres categories —benestants, intermèdies i vulnerables—, segons quatre variables estretament relacionades amb la renda: percentatge de població estrangera, percentatge de població en situació d'atur, superfície mitjana de l'habitatge i valor cadastral de l'habitatge. D'aquesta anàlisi en resulta l'agrupació de les seccions censals en les tres categories esmentades: àrees amb segregació urbana inferior extrema —barris vulnerables—, integrades per 484 seccions censals on viuen 676.459 persones; àrees amb segregació urbana superior extrema —barris benestants—, integrades per 586 seccions censals on viuen 620.259 persones; i àrees sense segregació extrema —barris intermedis—, integrades per 4.359 seccions censals on viuen 6.178.702 persones.²

Aquestes agregacions territorials permeten classificar la població de Catalunya d'acord amb els àmbits i magnituds demogràfiques que figuren en la taula 1. Convé assenyalar que en totes les agregacions els àmbits resultants tenen un volum de població considerable —el menys poblat, les Terres de l'Ebre, amb 191.631 habitants—, la qual cosa assegura un nivell de representativitat estadística adequat.

2. Aquestes dades fan referència a l'any 2012, últim any del qual s'han extret dades. No obstant això, les dades estan referenciades a les 5.429 seccions censals (SC) existents l'any 2009. En canvi, les dades de l'ECVHP 2011 estan referenciades a les 5.019 seccions censals del 2011. A causa d'aquest desajustament en el nombre de seccions censals, s'ha hagut de fer una adaptació i atribuir els valors de les seccions censals del 2009 a les que el 2011 eren diferents. Per a fer el traspàs d'informació d'aquelles seccions censals que han estat agrupades, utilitzem aquests dos criteris:

1r) S'assigna el valor de la segregació de la secció del 2009 amb més població. L'exemple de Badalona al 2009 ho mostra: la SC 001 té 697 persones i la 029 en té 1.323; per tant, la secció del 2011 té com a valor de segregació el 2, que és el valor de la SC 029 del 2009.

2n) En el suposat cas que la població de les seccions del 2009 fos la mateixa, llavors el valor de la segregació del 2011 seria el d'aquella secció del 2009 amb el valor més petit.

Aquest exercici ens permet obtenir uns resultats satisfactoris en termes de valors similars entre els inicials de les seccions censals originals (2009) i la nova assignació en les seccions censals del 2011. Com es pot observar en la taula 2, la nova assignació pràcticament no modifica la proporció de població segons el nivell de segregació que s'atribueix a la secció censal de residència, fet que confirma de manera plausible la correcció del mètode.

TAULA 1. Distribució de la població per agregacions territorials. Catalunya, 2011

Àmbit territorial	Metropolità	Comarques gironines	Camp de Tarragona	Terres de l'Ebre	Ponent i Alt Pirineu i Aran	Comarques centrals	Penedès	Total
		4.636.077	741.899	518.655	191.631	443.211	405.489	
Grandària poblacional	Fins a 5.000 hab.	De 5.001 a 10.000 hab.	De 10.001 a 50.000 hab.	De 50.001 a 100.000 hab.	Més de 100.000 hab.	Barcelona	Total	
	790.319	645.951	2.097.920	1.056.294	1.333.687	1.615.448		7.539.618
Grau d'urbanització	Zona densament poblada	Zona semiurbana o intermèdia	Zona escassament poblada	Total				
	6.087.671	818.436	633.511		7.539.618			
Segregació	Àmbit vulnerable	Àmbit no vulnerable	Àmbit benestant	Total				
	676.365	6.239.062	624.191		7.539.618			

FONT: Elaboració pròpia a partir del padró continu de l'INE.

TAULA 2. Distribució de la població per nivell de segregació, assignació inicial el 2009 i adaptació el 2011

Nivell de segregació	Totals 2011		Relatius %	
	Seccions	Població	Seccions	Població
benestants	553	624.191	11,0	8,3
no vulnerables	4.011	6.239.062	79,9	82,8
vulnerables	455	676.365	9,1	9,0
Total	5.019	7.539.618	100	100
	Totals 2009		Relatius %	
	Seccions	Població	Seccions	Població
benestants	586	620.259	10,8	8,3
no vulnerables	4.359	6.178.702	80,3	82,7
vulnerables	484	676.459	8,9	9,0
Total	5.429	7.683.554	100,0	100,0
	Diferències			
benestants	33	-3.932	-0,22	0,02
no vulnerables	348	-60.360	0,37	-0,10
vulnerables	29	94	-0,15	0,08
Total	410	64.198		

FONT: Elaboració pròpia a partir de Blanco i Nel-lo, 2018.

3

Les desigualtats territorials en les condicions de vida a Catalunya

Els resultats obtinguts en les cinc variables analitzades confirmen, amb algunes variants, les hipòtesis de partida i mostren que, des del punt de vista territorial, les fractures o desigualtats socials més destacades no es corresponen tant en l'àmbit geogràfic de referència, la grandària poblacional o la intensitat d'urbanització, sinó, en primer lloc, a la segregació residencial. Vegem-ho successivament pel que fa al nivell d'estudis, el risc de pobresa, el grup social de pertinença, la salut percebuda i la satisfacció subjectiva amb la pròpia vida.

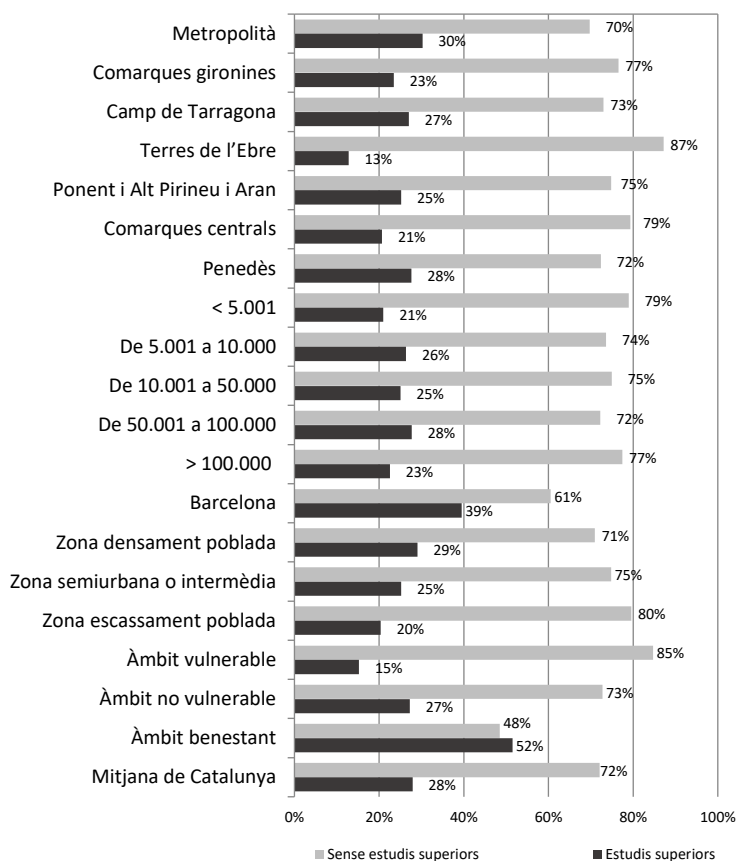
3.1. *Nivell d'estudis assolit*

L'educació, juntament amb els antecedents socials de la llar, es considera generalment un dels factors més importants per a explicar la trajectòria socioeconòmica de les persones (Hout i DiPrete, 2006). Així, el nivell de formació assolit és un condicionant pel que fa a les possibilitats d'acabar accedint a una o una altra condició social. D'aquí l'atenció que les polítiques perequatives han atorgat tradicionalment a l'educació. Ara bé, les potencialitats del sistema educatiu com a mecanisme efectiu d'igualació social han estat també objecte de discussió (Gil-Hernández *et al.*, 2017; Gomà i Muñoz, 2018). En primer lloc, la mobilitat social basada en la formació i les capacitats dels individus requereix, per a operar, d'una sèrie de condicions que un mercat de treball creixentment precaritzat i fragmentat es troba lluny d'oferir. D'altra banda, s'ha subratllat que la capacitat d'aprofitar els instruments del sistema educatiu depèn en part important dels recursos de les famílies, no només en termes d'ingressos, sinó també de relacions i capital social. Finalment, la coexistència en el sistema educatiu d'oferta pública, concertada i privada possibilita a les famílies més benestants i amb major capital social d'accedir a oportunitats educatives vedades a d'altres (Tesse i Lamb, 2007). Així, usant la conceptualització de Bourdieu (Bourdieu i Passeron, 1966), l'educació ha pogut ser vista més com un instrument de «conservació» que d'«emancipació», en termes de reproducció social.

Els factors territorials constitueixen un element crucial en aquest debat sobre les potencialitats socials del sistema educatiu. En particular, l'accés a l'educació superior ha estat tradicionalment força més difícil per a la població resident en àrees allunyades dels principals centres urbans, on solen radicar els principals equipaments universitaris. D'altra banda, estudis recents (Bonal, 2018; Gomà i Muñoz, 2018) han mostrat que les oportunitats de formació estan estretament condicionades per l'àrea de residència i pel nivell socioeconòmic de l'entorn, tal com

evidencien els fenòmens de migracions escolars —matriculació fora del barri o municipi de residència—, tan comuns a Catalunya. Per això, a l'hora d'estudiar les desigualtats territorials resulta de gran importància observar quines són les principals diferències que hom troba en l'àmbit educatiu.

FIGURA 1. *Nivell d'estudis assolits entre la població de vint-i-cinc anys i més a Catalunya (2011)*

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'ECVHP, 2011.

La figura 1 mostra les dades del nivell d'estudis superiors assolits per la població catalana de vint-i-cinc anys i més, agrupada d'acord amb les quatre categories territorials que emprem aquí: àmbit geogràfic, nombre de població, intensitat d'urbanització i grau de vulnerabilitat. Com es pot veure, la mitjana de la població catalana amb estudis superiors és del 28 %. Ara bé, de seguida es constata que hi ha diferències importants entre les diverses àrees territorials. Així, la comparació entre grans àmbits geogràfics mostra que el percentatge de població amb estudis superiors és més alt en les àrees més urbanitzades: l'àmbit metropolità barceloní en primer lloc, seguit de no gaire lluny pel Penedès i el Camp de Tarragona. En canvi, les comarques centrals i les Terres de l'Ebre presenten valors molt inferiors. Així, el percentatge de població amb estudis superiors resident en l'àmbit metropolità barceloní és més de dues vegades superior al de les Terres de l'Ebre. De tota manera, cal tenir en compte que les trajectòries educatives, en aquest cas, depenen no només de la renda de les famílies i l'oferta formativa, sinó també d'altres factors, com ara l'estructura productiva, el dinamisme del mercat de treball i les seves exigències de

qualificació, així com de factors socioculturals vinculats a les característiques dels llocs de residència. El fet que l'àmbit de Ponent, Alt Pirineu i Aran dobli el percentatge de població amb estudis superiors de les Terres de l'Ebre vindria a confirmar la dificultat d'associar, de manera mecànica, la proximitat geogràfica a l'àmbit metropolità com a principal factor explicatiu en aquest camp.

La lectura de les dades relatives al nivell d'estudis assolit per la població segons la grandària de la localitat de residència porta a conclusions similars. En primer lloc, salta a la vista l'oposició entre la ciutat de Barcelona, on quatre de cada deu residents adults tenen estudis superiors, amb les localitats de menys de 5.001 habitants, on la proporció és de tot just la meitat. Es tracta d'una diferència que es pot explicar, probablement, per l'existència d'una àmplia oferta formativa a la capital acompanyada d'un mercat de treball amb ocupacions d'alta qualificació, així com del desplaçament de població amb nivells d'educació superiors, atreta per llocs de treball d'alta qualificació, cap a Barcelona. De tota manera, l'observació atenta de les dades mostra que el nombre de població del municipi de residència no guarda pas una relació directa amb el nivell d'estudis. Així, els percentatges de població amb estudis superiors resident en localitats que compten entre 5.001 i 100.000 habitants supera, en tots els trams, la dels residents en ciutats de més de 100.000 habitants, a excepció de Barcelona. El fet que les localitats de menys de 5.001 habitants i les de més de 100.000 comparteixin les darreres posicions en el rànquing de titulats superiors, la grandària de la localitat de residència mostra tenir una capacitat explicativa limitada en relació amb aquesta variable.

Quelcom similar ocorre en relació amb la intensitat d'urbanització, és a dir, allò que s'ha denominat eix urbà/rural. Tradicionalment s'havia entès que la ruralitat era un dels principals obstacles per a l'accés a l'educació en general i als estudis superiors en particular. Tot i això, les dades mostren que en la classificació de les localitats d'acord amb l'eix urbà/rural, les diferències són les menors de totes les agregacions emprades. Certament, la població resident en àrees escassament poblades té una menor propensió a assolir estudis superiors que la resident en àrees denses, però la diferència no és pas aclaparadora.

Més concloents semblen, en canvi, les diferències associades a la segregació residencial. Mentre una de cada dues persones adultes residents en àrees benestants ha assolit estudis superiors, en el cas de les persones residents en àrees vulnerables la proporció és tot just una mica superior a una de cada set. Es tracta de la diferència més gran entre totes les classificacions assajades, molt superior a les que es deriven de les àrees geogràfiques, el nombre de població o el caràcter més o menys urbà de la localitat de residència. La segregació residencial sembla ser, doncs, la dimensió que es relaciona —condiciona i/o reflecteix— d'una manera més clara amb el fet de disposar o no d'estudis superiors. Per dir-ho d'una manera gràfica: la diferència entre la població amb estudis superiors de la regió metropolitana de Barcelona i Ponent, Alt Pirineu i Aran és gairebé set vegades més petita que la que separa, en aquest camp, la població que viu en àmbits benestants de la que resideix en àmbits vulnerables.

3.2. Estructura social

A partir de l'estudi de la distribució dels grups socials sobre el territori es poden aconseguir observacions complementàries a les anteriors. Com és ben sabut, l'estructura social havia estat tradicionalment un dels principals trets distintius de les societats urbanes i agràries. Des del punt de vista de l'ocupació, això s'havia traduït en una presència més gran del sector primari en les àrees rurals i de les activitats industrials i serveis en les urbanes: per un llarg període, Catalunya hauria seguit així el patró general segons el qual la ciutat hauria estat «com un coàgul d'activitats secundàries i terciàries, com un escull en un mar de ruralitat», per emprar l'afortunada expressió de Lucio Gambi (1990). És ben cert, però, que d'ençà de mitjans del segle passat l'evolució de l'economia i el procés d'urbanització han alterat de manera radical aquest quadre. Això ha donat lloc a noves interpretacions de l'estructura de classes socials a Catalunya, entre les quals destaca, per la base empírica i ambició analítica que demostra, la que el 2012 va dur a terme la sociòloga Marina Subirats a partir, precisament, de dades de l'ECVHP.

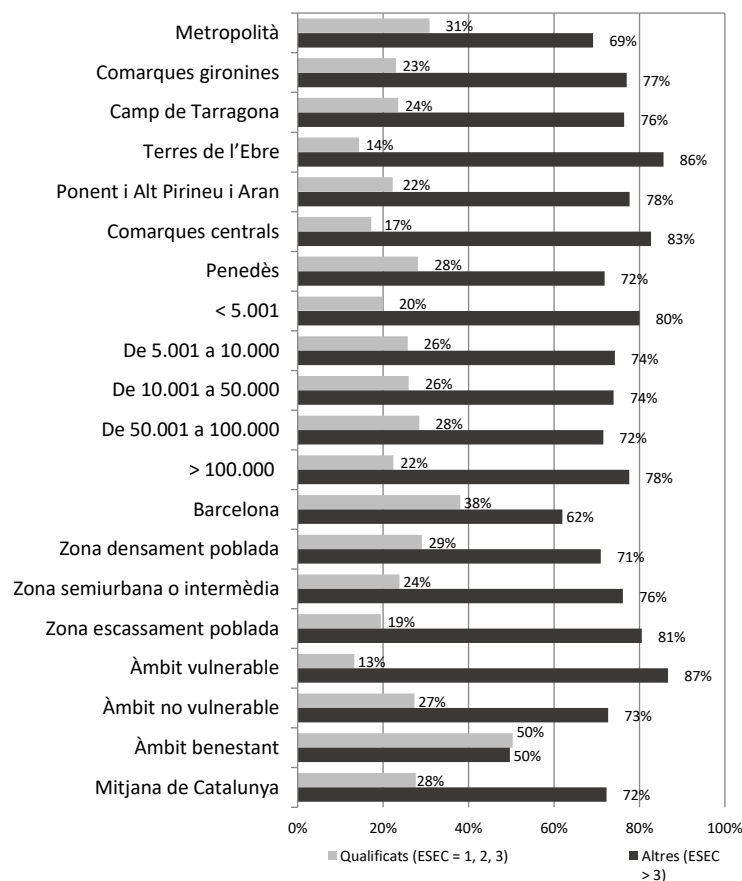
Les dades emprades aquí per a observar la distribució dels grups socials sobre l'espai català han de ser forçosament més limitades (figura 2). En concret, com s'ha explicat en l'apartat metodològic, fem la classificació de la població adulta segons l'European Socioeconomic Classification (ESEC 9+1) a partir de categories ocupacionals, tot diferenciant entre dos grups: la població que ocupa llocs de treball qualificats —ESEC = 1, 2 i 3: grans ocupadors, directius i professionals d'alt nivell; directius i professionals de baix nivell; i empleats de coll blanc d'alt nivell— i la resta de la població —ESEC > 3.³

Les dades mostren que les categories ocupacionals altes comprenen una mica més d'una quarta part de la població ocupada de Catalunya —un 27,7 %, per ser exactes—, que es distribueix territorialment seguint, no pas per casualitat, un patró força similar a la variable del nivell d'estudis superiors. Tal com passava amb la variable anterior, l'àmbit territorial que presenta una major proporció de categories ocupacionals superiors és el metropolità —clarament condicionat per Barcelona—, que dobla la presència que aquestes categories tenen a les Terres de l'Ebre o a les comarques centrals. Les desigualtats associades al nombre de població i a la intensitat d'urbanització repliquen, de manera gairebé idèntica, els valors observats en la variable anterior.

De nou, és en l'agregació territorial corresponent a la segregació residencial on s'observen les desigualtats més destacables, les quals resulten fins i tot més acusades que en la distribució dels estudis superiors. Si, en les àrees benestants, cinc de cada deu persones ocupades que hi resideixen pertanyen a categories d'alta qualificació, en les àrees vulnerables la proporció és de poc més d'una de cada deu.

3. Per a veure aquesta classificació amb més detall podeu consultar Sarasa, Porcel, i Navarro-Varas, 2013.

FIGURA 2. Estructura social ESEC (9+1). Persones ocupades de setze a seixanta-quatre anys a Catalunya

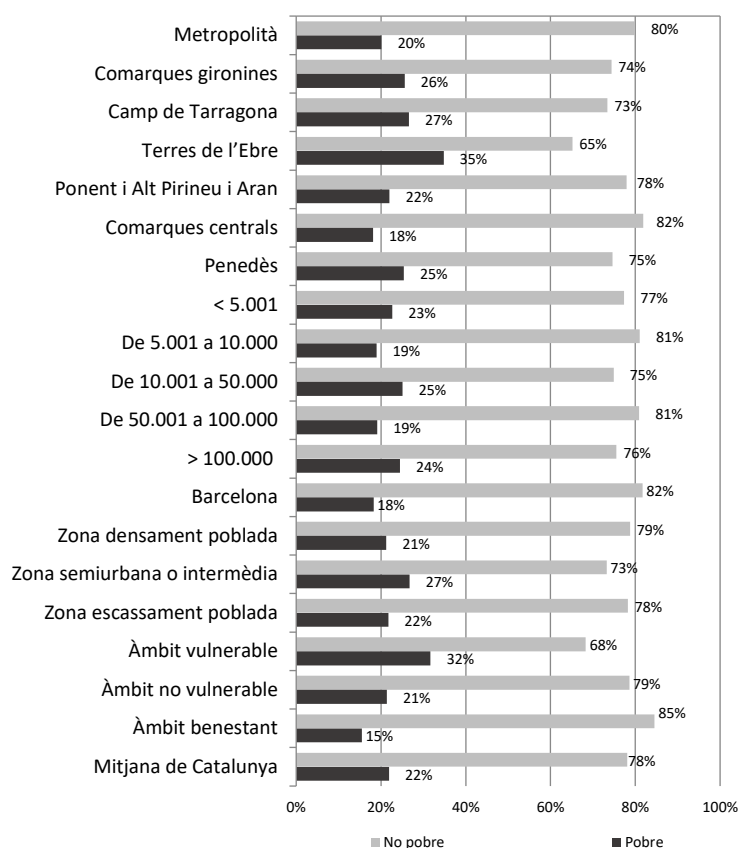
FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'ECVHP del 2011.

3.3. Risc de pobresa

Un dels efectes més notables de la crisi econòmica iniciada l'any 2008 i les polítiques que l'han acompanyada ha estat l'increment de la població que viu en risc i en situació de pobresa (Sarasa *et al.*, 2013; Nel·lo i Donat, 2014; Flores Martos *et al.* 2016). Les dades que s'ofereixen a continuació (figura 3) indiquen el percentatge de la població catalana que viu en unitats de consum amb ingressos per sota del llindar del 60 % de la mitjana catalana —abans de les transferències socials, a excepció de pensions i prestacions de subsistència. Les dades tenen l'inconvenient d'haver estat calculades per llindars homogenis per a tot Catalunya, malgrat que els ingressos i els costos de vida resulten relativament diferents en les diverses parts del territori. En aquest sentit, els àmbits que per raó de la posició que ocupen en el sistema urbà de Catalunya tendeixen a tenir rendes mitjanes més elevades presenten resultats aparentment millors respecte al conjunt, tot i que els costos de vida hi resulten

comparativament més alts. Per contra, els territoris amb rendes mitjanes baixes se situen en les últimes posicions respecte a aquests paràmetres, malgrat que la situació resulta temperada pel fet que els costos són de mitjana més baixos. De totes maneres, la variable permet una aproximació interessant a les diferències territorials.

FIGURA 3. Taxa de risc de pobresa a Catalunya. Percentatge de població resident en unitats de consum amb ingressos inferiors al 60 % de la mitjana

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'ECVHP del 2011.

La primera constatació és que, segons les dades de l'ECVHP del 2011, la taxa de pobresa a Catalunya se situa en el de 21,9 % de la població. Dit d'una altra manera, un de cada cinc ciutadans de Catalunya es trobava en aquesta situació. Pel que fa a la comparació entre àmbits territorials, cal tenir particularment en compte les prevencions que s'han indicat sobre els nivells desiguals d'ingressos i costos mitjans. Tal com es pot veure en la figura 3, les Terres de l'Ebre són, de nou, l'àmbit que presenta una major taxa de pobresa, que afectaria gairebé el 35 % de la seva població. Seguirien el Camp de Tarragona, les comarques gironines i el Penedès, tots al voltant del 25 %. Els àmbits amb menor taxa de pobresa serien Ponent, l'Alt Pirineu i l'Aran i les comarques centrals. La regió metropolitana se situaria una mica per sota de la mitjana catalana.

Relativament menys afectades pels biaixos resultants de la presència del llinar únic per a tota Catalunya i, per tant, més interessants, resulten les dades relatives a la

taxa de pobresa per nombre de població i per intensitat de la urbanització. Pel que fa a la primera, la ciutat de Barcelona presenta la taxa de pobresa més baixa. Però si es deixa a part la capital, s'observa com la pobresa no serveix una relació directa i unívoca amb el nombre de població. El mateix ocorre amb les dades relatives al grau d'urbanització, on els territoris amb major percentatge de pobresa són els intermedis, tot i que les diferències amb els territoris d'alta i baixa intensitat d'urbanització no són excessivament elevats.

La manca de relació clara entre les variables territorials i la situació de pobresa es trenca clarament en el cas de l'agrupació territorial segons el nivell de segregació residencial. De manera ben palesa, la població resident en els àmbits vulnerables presenta una propensió dues vegades més alta que la dels àmbits benestants a trobar-se en una situació de pobresa: una de cada tres persones que hi viuen es troba en aquesta situació.⁴

3.4. Salut autopercebuda

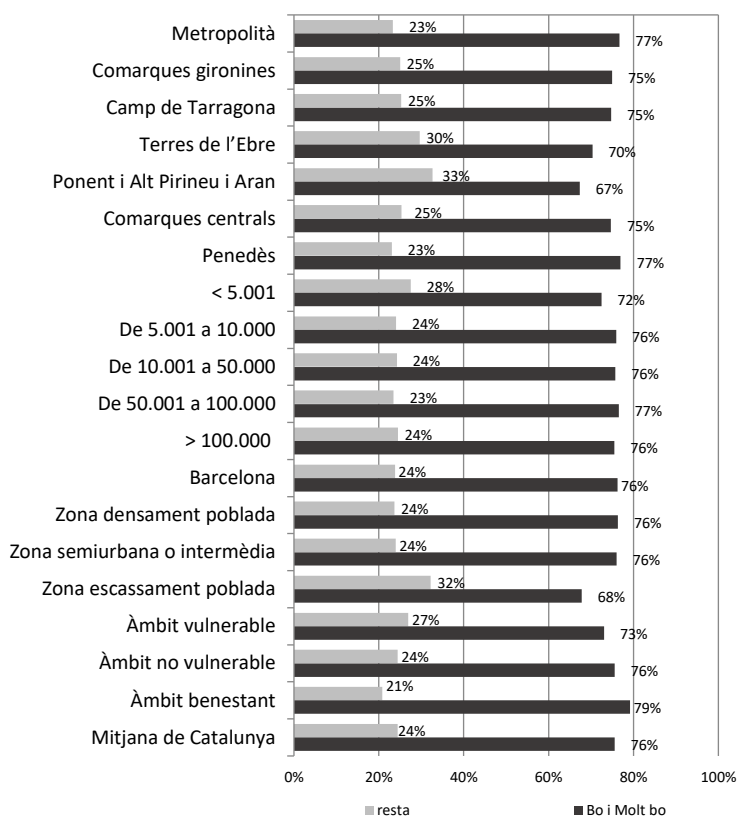
Analitzats els indicadors relacionats amb les oportunitats vitals, la categoria ocupacional i la pobresa, podem tractar d'aproximar-nos a la qüestió de les desigualtats territorials a través d'una altra variable relacionada de manera directa amb les condicions de vida de la població: l'estat de salut. Com és sabut, els experts en matèria de salut pública han explicat de manera fefaent com les desigualtats socials i territorials en matèria de salut són sistemàtiques i produïdes socialment (Borrell i Benach, 2014; Mehdipanah *et al.*, 2014). Així, la salut no és un vector que afecti només els individus a partir de llurs eventuais condicionants genètics, sinó que està estretament relacionada amb les condicions de vida de la població. Per la seva part, aquestes depenen en bona part de l'entorn, és a dir les condicions ambientals, la contaminació, les condicions de treball i les característiques de l'habitatge. La qüestió que cal desentrellar aquí és si aquestes diferències d'entorn són més decisives quan s'analitzen en termes d'àrees geogràfiques, nombre de població, intensitat d'urbanització o segregació residencial.

L'estudi de les variacions territorials en les condicions de salut ha estat realitzat per al conjunt del territori i amb diversos nivells de detall (figura 4). Les diferències territorials en salut se solen estudiar a partir de les taxes de mortalitat i l'esperança de vida tot establint les relacions que aquestes tenen amb les condicions socioeconòmiques, laborals i de privacions materials. Aquí seguirem un camí relativament menys fressat i estudiarem la salut autopercebuda de les persones de setze anys i més, un indicador d'autoavaluació de la salut que combina l'experiència subjectiva pel que fa a malalties i altres sensacions com l'esgotament (Borrell *et al.*, 2005). En particular, emprarem les dades relatives a la salut autopercebuda procedents de l'ECVHP tot establint, tal com ja s'ha indicat, dues categories: la d'aquelles persones que asseguren trobar-se en un estat de salut molt bo o bo i

4. De tota manera, cal tenir en compte que en aquest cas els resultats poden resultar una mica tautològics, ja que les variables utilitzades per a construir la classificació de les seccions censals en àmbits vulnerables, benestants i intermedis —percentatge de població en atur, percentatge de població estrangera, valor cadastral i superfície mitjana de l'habitatge— es troben estretament correlacionats amb la renda.

la resta de la població, és a dir la que segons la seva percepció subjectiva, té un estat de salut regular, dolent o molt dolent.

FIGURA 4. Salut autopercebuda entre la població de setze anys i més a Catalunya

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'ECVHP, 2011.

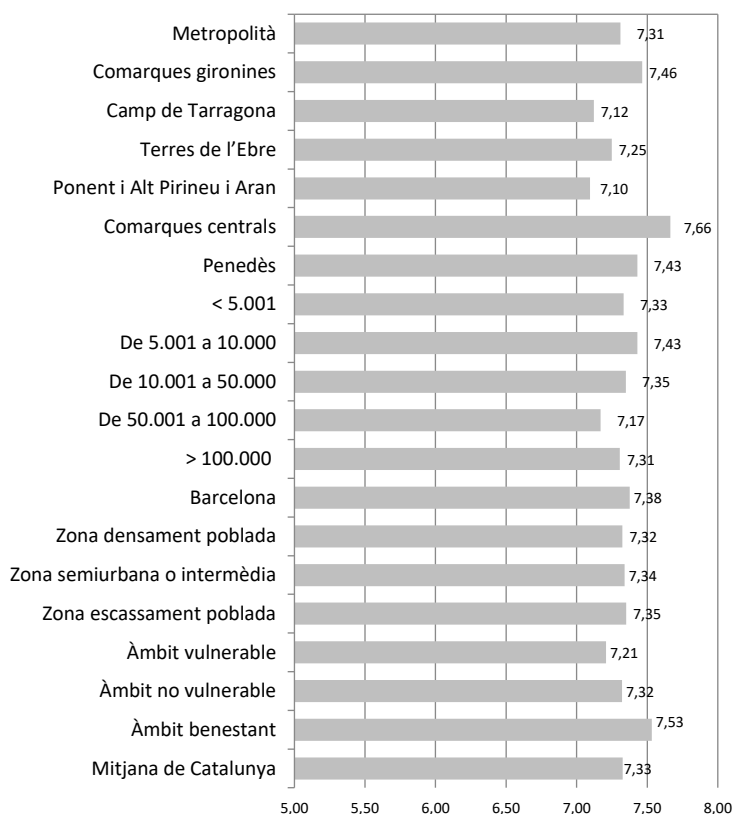
Les dades mostren, en aquest cas, biaixos que en part es poden atribuir no tant als factors territorials, sinó a l'estructura d'edats de la població resident en cada àmbit territorial. Així, àmbits com Ponent, l'Alt Pirineu i l'Aran o les Terres de l'Ebre, les viles i pobles de menys de 5.001 habitants i les zones escassament poblades, que tenen, de mitjana, una població més envellida que el conjunt de Catalunya, presenten una condició de salut autopercebuda inferior a la resta. Fora d'aquests extrems, les diferències entre àmbits, ja siguin classificats per àrees geogràfiques, per nombre de població o per intensitat d'urbanització, resulten poc rellevants. Tampoc no són excessives les diferències entre els àmbits vulnerables i els benestants, tot i que aquests darrers, com caldria esperar, presenten un estat de salut autopercebuda notablement millor que els primers.

Segurament, es podrien obtenir resultats més útils emprant altres indicadors —com ara l'esperança de vida en néixer o determinades patologies, com l'obesitat— i ajustant les escales de l'anàlisi, per a evitar biaixos com el de l'estructura d'edats (Borrell *et al.*, 2005; Checa i Robles, en premsa), però això ens portaria ja més enllà de l'abast d'aquest treball.

3.5. Satisfacció vital

La darrera variable estudiada és la satisfacció subjectiva amb la vida (figura 5). Com s'ha indicat, les dades utilitzades, procedents de l'ECVHP, reflecteixen la percepció subjectiva de la satisfacció vital de persones de setze anys i més, tot emprant una escala del 0 al 10 en el grau de satisfacció, en la que 0 correspon al nivell més baix de satisfacció i 10, al més alt.

FIGURA 5. Satisfacció amb la vida entre la població de setze anys i més a Catalunya

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'ECVHP, 2011.

La mitjana de satisfacció vital de la població catalana és prou elevada i se situa al voltant del 7,33. Les diferències amb relació a l'eix urbà/rural són, en aquest cas, gairebé irrelevantes i oscil·len molt a prop de la mitjana. Més significatives són les diferències en la classificació per grandàries poblacionals, però sense seguir un patró clar que permeti relacionar ambdues variables. Allà on es produeixen diferències relativament més rellevants és entre grans àmbits geogràfics, sense que, tanmateix, es pugui deduir un ordre lògic. De nou, la diferència segurament més significativa i la més explicable és la distància que separa la satisfacció amb la vida dels que viuen en els àmbits benestants respecte dels que resideixen en els àmbits vulnerables. De fet, si s'obvia el contrast entre alguns dels àmbits geogràfics, es tracta de la diferència més acusada i la que afecta més persones.

4

Síntesi i conclusió

El nostre treball ha tingut per objectiu determinar si en el territori de Catalunya es poden observar desigualtats significatives que puguin afectar les trajectòries i condicions de vida de les persones i, per tant, la cohesió social del país. Per a fer-ho, s'ha analitzat la relació entre el nivell d'instrucció, la posició socioeconòmica, el risc de pobresa, la salut autopercebuda i la satisfacció vital amb el territori de residència de les persones, tot agrupant les localitats catalanes en quatre agregacions territorials diverses, corresponents als àmbits geogràfics, el nombre de població, la intensitat d'urbanització i la segregació residencial.

A tall de síntesi, hem agrupat els resultats obtinguts en la taula 3. Per tal de facilitar la comparació hem procedit a igualar els valors de cada una de les cinc variables analitzades en números índex (Catalunya = 100) i hem procedit a calcular les desviacions mitjanes de les observacions. Això permet contrastar les desviacions obtingudes en cada un dels tractaments territorials de les dades. Comparant els resultats, podem assumir que com més alta sigui la desviació, major és la relació de l'agregació territorial proposada amb les desigualtats socials. Els resultats, tal com es pot veure, són força il·lustratius, i permeten en bona part confirmar la hipòtesi de partida segons la qual existeixen a Catalunya notables diferències o fractures territorials, però en comptes de respondre a les variables sobre les quals ha girat el debat tradicional sobre el tema —la posició geogràfica, el nombre de població o la intensitat de la urbanització— es relacionen sobretot amb la segregació residencial de les persones i els grups socials en funció de la renda.

TAULA 3. Síntesi dels indicadors analitzats i les seves desviacions (Catalunya = base 100)

Indicadors índex 100	Nivell d'estudis acabats (25 anys i més)		Salut autopercebuda de 16 i més anys		Satisfacció vida de 16 i més anys	Taxa de risc a la pobresa 60%mediana - Total CAT		Classes socials ESEC (9+1) Persones de 16 i més anys		mitjana índex	Suma desviacions mitjanes	mitjana
	Sense estudis superiors	Estudis superiors	resta	Bo i Molt bo		No pobre	Pobre	Qualificats (ESEC = 1, 2, 3)	Altres (ESEC > 3)			
Àmbit territorial	Metropolità	96,8	108,4	95,5	101,4	99,8	102,3	91,8	111,4	95,6	100,3	
	Comarques gironines	106,2	84,0	102,5	99,2	101,9	95,3	116,9	83,1	106,5	99,5	
	Camp de Tarragona	101,3	96,7	103,6	98,8	97,2	94,0	121,4	85,0	105,7	100,4	
	Terres de l'Ebre	121,0	45,9	121,4	93,1	98,9	83,5	159,0	52,0	118,4	99,2	
	Ponent i Alt Pirineu i Aran	103,7	90,4	133,8	89,1	96,8	99,8	100,5	80,5	110,2	100,2	
	Comarques centrals	110,0	74,1	103,7	98,8	104,6	104,9	82,7	62,3	114,4	95,1	
	Penedès	100,4	99,0	94,4	101,8	101,4	95,5	116,0	101,8	99,3	101,1	
	desviació mitjana	6,5	16,9	10,7	3,5	2,2	5,6	19,9	21,5	8,2		94,95
Grandària del municipi	fins a 5.000 hab.	109,6	75,3	112,7	95,9	100,1	99,0	103,4	72,1	110,7	97,6	
	De 5.001 a 10.000 hab.	102,1	94,5	98,6	100,5	101,4	103,8	86,5	93,0	102,7	98,1	
	De 10.001 a 50.000 hab.	104,0	89,7	99,3	100,2	100,3	95,9	114,6	94,0	102,3	100,0	
	De 50.001 a 100.000 hab.	100,2	99,4	96,2	101,2	97,9	103,6	87,2	102,9	98,9	98,6	
	Més de 100.000 hab.	107,4	80,8	100,3	99,9	99,7	96,7	111,7	80,9	107,3	98,3	
	Barcelona	83,9	141,5	97,4	100,8	100,7	104,6	83,5	137,4	85,7	104,0	
desviació mitjana	6,6	17,0	3,6	1,2	0,8	3,4	12,1	16,7	6,4		67,68	7,52
Grau d'urbanització	Zona densament poblada	98,4	104,0	96,9	101,0	99,9	100,8	97,1	104,9	98,1	100,1	
	Zona semiurbana o intermèdia	103,8	90,3	98,1	100,6	100,2	93,8	122,2	86,1	105,3	100,0	
	Zona escassament poblada	110,4	73,1	131,8	89,7	100,3	100,2	99,3	70,3	111,4	98,5	
	desviació mitjana	5,3	13,6	12,3	4,0	0,2	2,4	8,6	16,2	6,2		68,61
Segregació	Àmbit vulnerable	117,6	54,7	110,3	96,7	98,4	87,5	144,7	48,0	119,9	97,5	
	Àmbit no vulnerable	100,9	97,7	100,1	100,0	99,9	100,6	97,8	98,7	100,5	99,6	
	Àmbit benestant	67,3	184,5	85,2	104,8	102,8	108,3	70,6	181,9	68,6	108,2	
	desviació mitjana	17,1	44,1	8,4	2,7	1,5	7,1	25,4	45,1	17,3		168,67
Mitjana de Catalunya	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100		

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'ECVHP, 2011.

Així, en tres de les cinc variables estudiades —nivell d'estudis, posició socioeconòmica i risc de pobresa— les majors diferències es donen entre les categories associades a la segregació residencial. En dues altres variables —salut autopercebuda i satisfacció vital— hi ha una major dispersió associada als àmbits geogràfics i a altres factors com l'edat mitjana de la població. Per la seva part, les diferències associades al nombre de població o a la intensitat de la urbanització resulten en general menys rellevants. Si, per a obtenir un valor de síntesi, sumem les desviacions mitjanes associades a cada una de les agregacions territorials, podem observar com el valor més elevat és el que es deriva de l'agrupació territorial basada en la segregació residencial. Tant és així que la mitjana de les desviacions mitjanes resultant de l'anàlisi de la segregació pràcticament dobla les mitjanes associades a les anàlisis per àmbits geogràfics, nombre de població i grau d'urbanització.

Podem concloure, doncs, amb els postulats següents:

1. Existeixen a Catalunya notables desigualtats en les condicions de vida mitjanes de les persones residents en diverses parts del territori. Aquestes desigualtats són constatables a través de l'estudi de variables com el nivell formatiu, la posició socioeconòmica, el risc de pobresa, la salut i la satisfacció respecte a la pròpia vida.
2. Les variables que presenten diferències territorials més acusades són, per aquest ordre, la posició socioeconòmica de la població ocupada, el nivell d'estudis assolit i el risc de pobresa.
3. L'anàlisi de les variables socials a partir de l'agrupació de les localitats segons el nombre de població i segons la intensitat d'urbanització —allò que tradicionalment s'ha denominat eix urbà/rural— té una escassa capacitat

discriminatòria i explicativa. Aquesta constatació té implicacions rellevants, ja que la grandària de les localitats i la ruralitat han estat els factors tradicionalment presos com a referència a l'hora d'analitzar i debatre les desigualtats territorials a Catalunya.

4. *Més significativa resulta, en canvi, l'agrupació de les localitats segon els grans àmbits geogràfics*. Tot i això, les diferències entre aquests àmbits són especialment rellevants pel que fa a variables que tenen un component subjectiu —salut percebuda, satisfacció vital— i, en tot cas, resulten difícils de reduir a oposicions simplificadores del tipus litoral/interior, muntanya/plana o metropolità/no metropolità.
5. *En tot cas, les desigualtats territorials més destacades són les que s'associen a la segregació residencial*, de manera que les fractures territorials més importants es troben entre els àmbits benestants i els àmbits vulnerables per a variables tals com el nivell d'estudis assolit o la posició socioeconòmica.
6. Cal recordar que en les àrees vulnerables del territori català residia l'any 2012 un total de prop de 700.000 persones i en les àrees benestants n'hi vivien més de 600.000. *Aquests àmbits caracteritzats per la segregació residencial extrema, discontinus sobre el territori, contenen, doncs, una població superior a la de qualsevol dels àmbits territorials de Catalunya, a excepció del metropolità*.
7. Les dades disponibles semblen ratificar l'afirmació, repetida en la literatura, segons la qual *el lloc de residència condiciona les oportunitats i les característiques de la vida de la població*, i ho fa en un doble vessant: d'una banda, les diferències socials condicionen la capacitat dels individus, les famílies i els grups socials d'assentar-se i utilitzar les diverses àrees del territori; d'altra banda, la distribució de la població sobre el territori contribueix a consolidar i reproduir les diferències socials.
8. Des del punt de vista de les polítiques públiques, *l'organització i gestió del territori pot ser tant un element generador i distribuïdor d'oportunitats com un factor que contribueix a incrementar les desigualtats i fins i tot convertir-les en exclusió*.
9. *En tot cas, qualsevol política territorial que es proposi reduir les fractures territorials i els efectes que tenen a Catalunya haurà de partir, doncs, d'aquesta doble constatació*: la segregació residencial és la variable territorial més estretament relacionada amb les condicions de vida de la població i és, alhora, un element que reflecteix i reproduïx les desigualtats socials.
10. Les polítiques per a fer front a les fractures territorials i els efectes que tenen poden ser, òbviamment de dos tipus: estructurals —mercat de treball, fiscalitat, salari social i pensions— i territorials —habitatge, espai públic, accessibilitat i equipaments. *No sembla, en tot cas, que la reducció de les fractures es pugui assolir sense emprar alhora polítiques estructurals i territorials*.

Referències

- ALOMAR I VILLALONGA, Gabriel (1907). «Regió, nació, ciutat». A: ALOMAR I VILLALONGA, G. (ed.) (2000). *Obres completes*. Vol. III: *Sportula: (Articles d'El Poble Català) (1907-1908)*. Palma: Moll, p. 84-85.
- BLANCO, Ismael; NEL·LO, Oriol (ed.) (2018). *Barrios y crisis. Crisis económica, segregación urbana e innovación social en Cataluña*. València: Tirant lo Blanch.
- BONAL, Xavier (2018). *La política educativa ante el reto de la segregación escolar en Cataluña* [en línia]. París: UNESCO. Instituto Internacional de Planeamiento de la Educación. <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261471>>.
- BOURDIEU, Pierre (1999). *La miseria del mundo*. Madrid: Akal.
- BOURDIEU, Pierre; PASSERON, Jean-Claude (1966). *Les héritiers: Les étudiants et la culture*. París: Minuit.
- BORRELL, Carme; BENACH, Joan (2014). «Els determinants socials de la salut». *Espai Fàbrica* [en línia]. <<https://espaifabrica.cat/els-determinants-socials-de-la-salut>>.
- BORRELL, Carme; RODRIGUEZ-SANZ, Maica; RICART, Isabel; PEREZ, Glòria (2005). «Les desigualtats socials en salut a Barcelona». A: *Barcelona Societat* [en línia]. <<https://ajuntament.barcelona.cat/dretsocials/sites/default/files/revista/revista13-art2-3-desigualtats-socials-en-salut.pdf>>.
- CHECA, Joan; ROBLES, M. (2020). «¿Mueren antes los pobres? Esperanza de vida, salud mental y obesidad en la ciudad». A: NEL·LO, Oriol (ed.). *Efecto barrio: Segregación social i condiciones de vida en las grandes ciudades ibéricas*. [En premsa]
- FLORES MARTOS, Raúl; GÓMEZ MORÁN, Mónica; RENES AYALA, Víctor (2016). *La transmisión intergeneracional de la pobreza: Factores, procesos y propuestas para la intervención*. Madrid: Fundación FOESSA: Cáritas Españolas.
- GAMBI, Lucio (1990). «Ragionando di confini della città». A: PABA, Giancarlo (ed.). *La città e il limite*. Florència: La Casa Usher.
- GAZIEL [Agustí Calvet] (1970). «Les viles espirituals». A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, p. 1531-1539.
- GIL-HERNÁNDEZ, Carlos J.; MARQUÉS-PERALES, Ildelfonso; FACHELLI, Sandra (2017). «Intergenerational social mobility in Spain between 1956 and 2011: The role of educational expansion and economic modernisation in a late industrialised country» [en línia]. *Research in Social Stratification and Mobility*, núm. 51. <<https://doi.org/10.1016/j.rssm.2017.06.002>>, p. 14-27.
- GOMÀ, Aina; MUÑOZ, Joel (2018). «Segregated in the City, Separated in the School. The Reproduction of Social Inequality through the School System» [en línia]. *Urban Science*, vol. 2, núm. 4. <<https://doi.org/10.3390/urbansci2040112>>, p. 112.
- HARVEY, David (1973). *Social justice and the city*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- HOUT, Michael; DIPRETE, Thomas A. (2006). «What we have learned: RC28's contributions to knowledge about social stratification» [en línia]. *Research in Social Stratification and Mobility*, vol. 24, núm. 1. <<https://doi.org/10.1016/j.rssm.2005.10.001>>, p. 1-20.
- LEFEBVRE, Henri (1970). *La révolution urbaine*. París: Gallimard.
- MEHDIPANAH, Roshanak; RODRIGUEZ-SANZ, Maica; MALMUSI, Davide; MUNTANER, Carles; DIEZ, Elia; BARTOLL, Xavier; BORRELL, Carme (2014). «The effects of an urban renewal project on health and health inequalities: a quasi-experimental study in Barcelona» [en línia]. *Journal of Epidemiology*

- and Community Health*, vol. 68, núm. 9. <<http://dx.doi.org/10.1136/jech-2013-203434>>, p. 811-817.
- NEL·LO, Oriol (2001). *Ciutat de ciutats: Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*. Barcelona: Empúries.
- (2013). «Barcelona y Cataluña: las raíces del debate sobre el policentrismo del sistema urbano catalán». *Ciudad y territorio: Estudios territoriales* [en línia], núm. 176. <<https://recyt.fecyt.es/index.php/CyTET/article/view/76204/46587>>, p. 317-332.
- (2016). «L'hàbitat rural en el procés d'urbanització de Catalunya. La masia i "les influències trasbalsadores modernes"». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* [en línia], núm. 82. <<http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG/article/view/142842/141739>>, p. 207-221.
- NEL·LO, Oriol; DONAT, Carles (2014). «Los efectos territoriales de la crisis económica en la región metropolitana de Barcelona». A: ALBERTOS, Juan Miguel; SÁNCHEZ, José Luís (coord.). *Geografía de la crisis económica en España*. València: Publicacions de la Universitat de València, p. 565-608.
- NEL·LO, Oriol; GOMÀ, Aina (2018). «Territori. Diversitat espacial en els hàbits i condicions de vida juvenils: el paper clau de la segregació residencial». A: SARRECANT, P. (ed.). *Enquesta de Joventut de Catalunya 2017. Vol. 2: Experiències juvenils i desigualtats socials* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. <https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/JOVENTUT_documents/arxiu/publicacions/col_estudis/Estudis36_EJC2017_V2_PartII_Desigualtats_socials_PartIII_Una_mirada_global.pdf>, p. 441-534.
- NEL·LO, Oriol; LÓPEZ, Joan (2016). «El procés d'urbanització». A: GINER, Salvador; HOMS Oriol (dir.). *Raó de Catalunya: La societat catalana al segle XXI*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Enciclopèdia Catalana, p. 119-148.
- OBERTI, Marco; PRETECEILLE, Edmond (2016). *La ségrégation urbaine*. París: La Découverte.
- PORCEL, Sergio (2013). «Desigualtats territorials i mobilitat quotidiana. Una aproximació socioterritorial a la realitat juvenil catalana». A: SERRACANT, Pau (coord.). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2012. Vol. 2: Les diferents vivències de la joventut* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya Departament de Benestar Social i Família Direcció General de Joventut. <https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/JOVENTUT_documents/arxiu/publicacions/col_estudis/ESTUDIS34.pdf>, p. 315-379.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1926): «Catalunya i Barcelona». *Revista de Catalunya*, núm. 30, p. 561-566.
- SARASA, Sebastià; PORCEL, Sergio; NAVARRO-VARAS, Lara (2013). «Annex metodològic II: classificació Socioeconòmica Europea (ESEC)». *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, estratègies, planejament*, núm. 56, p. 97-99.
- SECCHI, Bernardo (2013). *La città dei ricchi e la città dei poveri*. Roma-Bari: Laterza.
- SUBIRATS, Marina (2012). *Barcelona: de la necessitat a la llibertat. Les classes socials al tombant del segle XXI*. Barcelona: L'Avenç.
- SULLIVAN, Alice; WHITTY, Geoff (2007). «Social Inequalities and Education Policy in England». A: TESSE, Richard; LAMB, Stephen; DURU-BELLAT, Marie (ed.), *International studies in educational inequality, theory and policy*. Dordrecht: Springer Netherlands, p. 49-68.
- TAMMARU, Tiit; VAN HAM, Maarten; MARCIŃCZAK, Szymon; MUSTERD, Sako (2015). *Socio-economic segregation in European capital cities: East meets west*. Abingdon, Oxford: Routledge.
- VANDELLÓS, Josep Antoni (1935). *Catalunya, poble decadent*. Barcelona: Biblioteca Catalana d'Autors Independents.
- VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat (1958). *Industrials i polítics (segle XIX)*. Barcelona: Teide.
- VILA, Pau (1938 [1978]). «El poblament a Catalunya. El problema geogràfic de l'aigua». A: VILA, Pau. *Selecció d'escrits de geografia*. Barcelona: Curial, p. 316-332.